

BIBLIOTECA CIVICA: NASTANEK IN RAZVOJ MESTNE KNJIŽNICE V KOPRU DO LETA 1952

Ivan Markovič

Oddano: 09.02.2001 – Sprejeto: 26.03.2001

xxx članek

UDK 027.3(497.12 Koper)"1850/1952"(091)

Izveček

Zgodovina Mestne knjižnice v Kopru (Biblioteca Civica) ni bila še nikoli temeljito raziskana. Edini daljši prispevek, ki je o razvoju te knjižnice napisal Miroslav Pahor sicer sloni na nekaterih arhivskih virih vendar so številne ugotovitve nejasne in vprašljive. Pričujoči prispevek je nastal na podlagi analiz vseh razpoložljivih arhivskih virov in ponuja nove ugotovitve, ki v dobri meri spreminjajo dosedanja spoznanja. Mestna knjižnica v Kopru je bila uradno ustanovljena leta 1850, to je 30 let prej, kakor se je do sedaj mislilo. Knjižnica se je nahajala v Gimnaziji. Nekatera nova dognanja pa se nanašajo tudi na zadnja leta delovanja Mestne knjižnice po koncu druge svetovne. Mestna knjižnica (Biblioteca Civica) je delovala do leta 1952, ko je že bila ustanovljena nova Mestna knjižnica; Za nekaj časa sta tako v Kopru delovali kar dve mestni knjižnici.

Ključne besede: Mestna knjižnica Koper, zgodovinski prikazi, 1850/1952

xxx article

UDC 027.3(497.12 Koper)"1850/1952"(091)

Abstract

The history of the Civic Library (Biblioteca Civica) in Koper has not as yet been studied in depth. The only considerable research about its history was done by Miroslav Pahor. His work is based on some archival foundations but most of his views and interpretations are incorrect. This new essay is the result of the analysis of all the existing archival data and presents new facts that replace the existing knowledge. The Civic Library in Koper was founded in 1850, almost 30 years earlier than we thought. The library took up residence in the Gymnasium. Some results of the study relate to the last period of activity of the Civic Library during and after the end of the Second World War. The Civic Library functioned until 1952, when the new Civic Library was founded. Therefore, for a short period of time two civic libraries in Koper actually coexisted.

Key words: civic library, Koper, Slovenia, history, 1850/1952

MARKOVIČ, Ivan: The history of the Civic Library (Biblioteca Civica) in Koper. Knjižnica, Ljubljana, 45(2001)1-2, xx-xx.

Uvod

Čeprav prva prizadevanja za ustanovitev koprške mestne knjižnice segajo še v prvo desetletje devetnajstega stoletja, je bila uradno ustanovljena šele leta 1850 z odlokom Mestnega sveta, a z ustanovitvijo knjižnica še ni zaživela. To se je zgodilo šele v prvih letih dvajsetega stoletja pod ravnateljstvom Francesca Mayerja, ko so dokaj hitro pod streho spravili številne pomembne knjižne fonde in je knjižnica postala pomemben dejavnik v kulturnem in družbenem utripu mesta.

Pot od prvih pobud za ustanovitev do ustanovitve koprške Mestne knjižnice je bila dolga, včasih pa tudi tako zapletena, da ji danes težko sledimo in jo pravilno zgodovinsko interpretiramo. Dve svetovni vojni in selitev starega koprškega mestnega arhiva so bili vzrok, da so se izgubili številni dokumenti, ki so pričali o njenem nastanku.

Prav zaradi tega so bila prejšnja spoznanja in dela o zgodovini Mestne knjižnice precej pomanjkljiva in v veliki meri tudi napačna.

Z novimi arhivskimi dokumenti in jasnejšo podobo zgodovinskih dejavnikov smo razrešili nekatere vrzeli v zgodovini naše ustanove.

1 Metodologija

Pričujoči prispevek je rezultat nekajletnega prebiranja (predvsem pa brezuspešnega iskanja) izvornih dokumentov o knjižnici v koprškem mestnem arhivu¹ in v literaturi (predvsem v serijskih publikacijah, ki so nastajale na območju delovanja knjižnice).

Arhivski viri so popolnoma spremenili naša spoznanja o nastanku knjižnice, vključno z datumom in načinom njene ustanovitve, lokacije, ureditve itn.

Iz njih lahko ugotovimo, da so prejšnje študije, ki govorijo o nastanku knjižnice, v veliki meri netočne, predvsem pa ne osvetlujejo celotnega kulturno-zgodovinskega dogajanja, v katerem je knjižnica nastajala in delovala.

S pomočjo teh virov smo prišli tudi do novih spoznanj o delovanju knjižnice med drugo svetovno vojno in po njej oz. o zadnjem obdobju njenega delovanja in nastanku nove Mestne knjižnice.

2 Dosedanje študije

¹ Najdragocenejši arheološko-zgodovinski del koprškega arhiva za obdobje od leta 1380 do 1840 je bil med drugo svetovno vojno prepeljan v Benetke. Ta del je arhiva je danes mogoče prebirati na mikrofilih v Državnem Arhivu v Trstu, v nadaljevanju ASTS (Archivio di Stato di Trieste), v Kopru pa je ostalo okrnjeno zgodovinsko gradivo od leta 1840 do 1945 ter 9. skupina: samostani, bratovščine, šole...

Zgodovino Mestne knjižnice (Biblioteca Civica) ter drugih knjižnic in knjižnih fondov v Kopru sem podrobno orisal v knjigi *Fondi librari e biblioteche a Capodistria* (Marković, 2001), edino izdano delo, ki govori o tem. Drugih del o tem je zelo malo, v glavnem so to članki. Prvi, ki je poizkusil orisati zgodovino knjižničarstva na Primorskem, je bil dolgoletni ravnatelj kopske Študijske knjižnice Srečko Vilhar (Vilhar, 1961), vendar so v njegovem delu tako Mestna knjižnica (Biblioteca Civica) kakor tudi drugi starejši italijanski knjižni fondi omenjeni le bežno, saj je bil avtorjev namen prikazati nastajanje in razvoj predvsem slovenskih knjižnic na Primorskem. Čeprav maloštevilne, so Vilharjeve navedbe večinoma točne. Prvo delo, ki tematsko obravnava nastanek in razvoj stare kopske mestne knjižnice, je napisal Miroslav Pahor (Pahor, 1979). Pahorjevo pisanje je precej ideološko obarvano in znanstveno oporečno, tako da se je veliko njegovih trditev (vključno z datumom ustanovitve knjižnice) izkazalo za netočne, kljub temu pa ostaja še naprej pomemben vir informacij o delovanju knjižnice takoj po koncu druge svetovne vojne (Pahor je bil upravitelj knjižnice od leta 1951 do 1954).

O problematiki skopih arhivskih virov, ki govorijo o nastanku knjižnice, je pisala tudi sedanja ravnateljica Pokrajinskega Muzeja v Kopru Maruša Zagradnik in izpostavila problem, da je (bo) na osnovi obstoječih listin zelo težko razvozlati jasno zgodovinsko sliko, še posebno o začetnem obdobju delovanja knjižnice (Zagradnik, 1985).

Podatke in dokumente o Mestni knjižnici je mogoče dobiti v Pokrajinskemu arhivu Koper, in sicer v fondih: Občinski akti, v sicer zelo majhni mapi, imenovani Biblioteca Civica. Drugi podatki so v fondu italijanske Gimnazije, ki je bila, kot bomo videli v nadaljevanju, povezana z ustanovitvijo Mestne knjižnice. Nekateri dokumenti, ki posredno govorijo o knjižnici, so tudi v posameznih rodbinskih arhivih (Grisoni, Gravisi, Majer...). V Državnem arhivu v Trstu so mikrofilmani starejši akti občine Koper ter številni fondi institucij oblasti iz avstro-ogrskega obdobja. Veliko podatkov najdemo nadalje v letopisih italijanske Gimnazije Koper² in v publikacijah Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper.

3 Mestna knjižnica - biblioteca civica

3.1 Prve pobude (1808-1810)

² Od leta 1858 do 1863, izdani z imenom *Programma dell'I.R. Ginnasio di Capodistria*; od 1864 do 1887 kot *Atti dell'I.R. Ginnasio Superiore di Capodistria*; od 1888 do 1916 kot *Programma dell'I.R. Ginnasio Superiore di Capodistria*; in od 1920 do 1929 kot *Annuario del R. Liceo Ginnasio Carlo Combi*.

Prve pobude za ustanovitev Mestne knjižnice je sprožil koprski Mestni svet na več sejah v letih 1808-1810. Prvoten namen je bil ureditev knjižnične v enem prostoru v Mestni sirotišnici (Monte di Pietà). Dokumenti govorijo, da je bilo celo podano predplačilo v višini 200 lir nekemu mojstru Vascottu iz Izole za izdelavo marmornega stopnišča za vhod v knjižnico. Zasedimo tudi podatke o naročilu načrta in potrebnih del za ureditev knjižnice, ki naj bi jih izvedel mestni inženir Vitelleschi.

Navedene podatke sem zasledil na dveh mestih, in sicer v koprskih časnikih: *L'Unione* (Capodistria 9 maggio 1879) in: *La Provincia* (anno V, 1 dicembre 1871, št. 23, str. 879). Žal, omenjenih odlokov Občinskega svetu v arhivskih listinah (na mikrofilmih v Državnem arhivu v Trstu) nisem našel. Verjetno so se ti dokumenti izgubili še pred ureditvijo in popisom starega koprskega Mestnega arhiva, ki ga je Francesco Mayer opravil v prvih desetletjih devetnajstega stoletja (Mayer, 1904), saj navedena pričevanja iz časopisov *Unione* in *Provincia* segajo v čas pred inventarizacijo koprskega arhiva, ki jo je opravil Mayer (težko namreč verjamem, da bi Mayer lahko spregledal tako pomembne listine in jih ne bi objavil v svojem Inventarju).

3.2 Ustanovitev mestne knjižnice (1850)

3.2.1 Dosedanje teorije o datumu ustanovitve knjižnice

Glede leta ustanovitve Mestne knjižnice Koper prevladuje mnenje Miroslava Pahorja (Pahor, 1979, str. 59), da je bila knjižnica uradno ustanovljena leta 1882, ko je koprski župan Maniago ukazal mestnemu notarju Pazderiju, naj inventarizira vse knjige, ki so se nahajale v Mestni palači. Knjižnica pa naj bi bila uradno odprta za javnost dve leti kasneje (1894). Po Pahorjevem mnenju je to tudi vse, kar vemo o nastanku Mestne knjižnice. Srečko Vilhar pa pravi, da je bila Mestna knjižnica Koper ustanovljena nekoliko prej, in sicer v letu 1868 (Vilhar, 1961, str.15). Zrastla naj bi iz knjižnih donacij mestnih plemičev, leta 1872 pa naj bi odprla vrata za javnost. Zagradnikova meni, da je zelo težko določiti natančen datum nastanka knjižnice. Na osnovi arhivskih listin pa naj bi se to zgodilo okrog leta 1864.

3.2.2 Knjižnica in gimnazija

Videli smo, da prve pobude za ustanovitev Mestne knjižnice Koper segajo daleč nazaj v prvo desetletje devetnajstega stoletja, a je treba poudariti, da so bile te pobude neuspešne. Za naslednja leta nimamo virov, ki bi govorili o knjižnici. Dela, ki pa obravnavajo začetke Mestne knjižnice, postavljajo začetek njenega delovanja v pozna sedemdeseta leta devetnajstega

stoletja. V zvezi s tem se poraja veliko vprašanj. Zakaj je Mestna knjižnica nastala tako pozno v primerjavi s knjižnicami drugih istrskih središč? Kaj se je dogajalo v tem vmesnem času, več kot pol stoletja dolgem obdobju od prvih pobud do leta 1882, ko naj bi bila knjižnica ustanovljena?

Nekaj odgovorov na to so dala nova dognanja. Na podlagi teh lahko rečemo, da knjižnica ni bila ustanovljena leta 1882 in da je nastanek Mestne knjižnice Koper tesno povezan z delovanjem italijanske Mestne gimnazije. Razvoj dogodkov, ki so pripeljali do teh trditev, je naslednji. Ob koncu šolskega leta 1841-42 so centralne (avstrijske) šolske oblasti zaprle Gimnazijo v Kopru in celoten pedagoški kader premestile v prav takrat ustanovljeno Gimnazijo v bližnjem Trstu. 30. septembra 1842 je prazna stavba Gimnazije prešla v roke Občine Koper, kajti v njej niso več bivali piaristi, ki so pred tem dolgo let skrbeli za izvajanje pouka in hkrati upravljali s stavbo (PAK, fond Italijanska gimnazija, t.e. 1/10). Gimnazija je bila zaprta, njeni učetlji in vsa šolska oprema, vključno s knjižnico, pa prepeljani v Trst. Občini Koper je ostalo, kot smo videli, le prazno poslopje.

Vendar so Koprčani kmalu po zaprtju Gimnazije sklenili odpreti novo, svojo (mestno!) gimnazijo. To se je dejansko zgodilo že v novembru leta 1848 z odprtjem enega razreda, v šolskem letu 1850-51 pa je imela nižja gimnazija že vse štiri razrede. Potrebno je poudariti, da so takrat Koprčani ustanovili Mestno gimnazijo (Gimnasium Civicum) in pri tem poudarjali njen "mestni" značaj, saj so jo ustanovili z lastnimi močmi potem, ko jim je bila prvotna (državna) Gimnazija odvzeta in prenešana v Trst. Mestni značaj nove kopske gimnazije je bistven tudi za nastanek Mestne knjižnice.

Leta 1850, ko je Gimnazija v celoti delovala, so oblasti ukazale (oz. privolile), da se šolsko knjižnico vrne iz Trsta v Koper! Knjige so bile vrnjene Občini Koper dne 18. marca 1850. Občina je knjige predala Gimnaziji ter izdala odlok, da se ta knjižni fond poimenuje Mestna knjižnica (Biblioteca Civica). Ta prvi fond Mestne knjižnice je obsegal 631 knjig (Löser 1858, str. 27).

3.2.3 Akt o ustanovitvi knjižnice

Akt o ustanovitvi Mestne knjižnice je bil sprejet na seji mestnega sveta dne 23. maja 1851. To je torej uradni dokument, s katerim je bila Mestna knjižnica Koper uradno ustanovljena

(PAK fond Italijanska gimnazija, 1850, t.e. 1/10 in PAK Občinski akti, 1851, št.601-830)³. O teh dogodkih poleg arhivskih listin priča tudi zapis ravnatelja Gimnazije Löserja v šolskem dnevniku, ki je izšel nekaj let pozneje (Löser, 1858).

Od leta 1850-51 dalje je dokazan obstoj Mestne knjižnice (Biblioteca Civica) Koper, ki se je nahajala v Gimnaziji. Ta knjižnica je delovala popolnoma samostojno in ločeno od šolske knjižnice, ki je prav tako bila v Gimnaziji. Šolska knjižnica Gimnazije se je imenovala Biblioteca Erariale in njen fond se je bogatil z nakupi iz državnega proračuna in od tod tudi njeno ime. Mestno knjižnico pa je v celoti financiral njen ustanovitelj - Občina Koper. To potrjujejo tudi arhivski viri. Knjižnica je imela letno dotacijo 25 goldinarjev za nakup novih knjig. O opravljenemu nakupu pa je ravnatelj Gimnazije letno poročal županu s popisom novih knjig in izpiskom iz inventarne knjige (PAK Občinski akti, 1862, st. 68).

3.3 Nove težave, nove pobude

Vendar, kot vemo, je pot od ustanovitvenega akta do popolne realizacije in uveljavitve določene ustanove v družbenem okolju lahko še zelo dolga.

Ustanovitev Mestne knjižnice je bila prav gotovo to, čemur danes pravimo "politična odločitev". Botrovala ji je ustanovitev Gimnazije in želja občinskih oblasti, da bi se zoperstavile avstrijskim centralnim oblastem, ki so Koprju odvzele Gimnazijo in jo prenesle v Trst. Od tod tako velik poudarek na značaju mesten - civico tako Gimnazije kot seveda knjižnice. Čeprav je bilo do neke mere zagotovljeno tudi financiranje nakupa novega gradiva, je ostala nerešenih veliko konkretnih vprašanj v zvezi s knjižnico: javna dostopnost in lokacija knjižnice ter zaposlitev knjižničarja. Reševanje teh problemov se je kmalu izkazalo kot zelo trd oreh.

Gimnazija je bila (po namembnosti) izobraževalna ustanova z zelo natančnim hišnim redom. Zelo strog pravilnik ni dovoljeval vstopa v šolsko poslopje tistim, ki niso obiskovali Gimnazije.

³ Polovica 19. stoletja je čas, ko so se v istrskih mestih začele odpirati mestne knjižnice. V Piranu je prvo knjižnico ustanovila akademija "Accademia degli Intricati", ki so jo leta 1770 preimenovali v "Accademia agraria e Biblioteca". Leta 1855 pa je podestat Gabrielli izdal odlok o ureditvi načrta za razvoj mestne knjižnice, ki jo je tistega istega leta prevzel bibliotekar Stefano Rota. Z odločbo OLO Piran 23.3.1956 pa je ustanovljena Ljudska knjižnica Piran (Gaberc, 1996, str. 1).

Izolska knjižnica je ustanovljena leta 1954, takrat še v sklopu Slovenskega prosvetnega društva Istra. Zgodovina predvojnega izolskega javnega knjižničarstva pa še ni raziskana. Nekateri viri nakazujejo, da je tudi Izola vendar imela svojo mestno knjižnico (Biblioteca civica). Leta 1901 se je namreč izolski župan zahvalil profesorju Davidu Bessu iz Trsta za literarne in poučne knjige, ki jih je podaril knjižnici (Kramar, 1988, str. 334).

Šolskemu bibliotekarju (šolski bibliotekarji so bili učitelji na šoli) pa niso mogli naložiti dodatnih opravil v Mestni knjižnici.

Pobude o reorganizaciji in pozneje celo o ustanovitvi nove knjižnice pričajo o tem, da njeno delovanje ni bilo urejeno. Čeprav je bila knjižnica v Gimnaziji in je bil njen status pravno urejen, je obstajala samo na papirju.

3.3.1 Statut iz leta 1865

Leta 1865 je ravnateljstvo Gimnazije pozvalo Občino, naj finančno prispeva za preureditev šolskega poslopja. Mestni svetniki so se pobudi odzvali vendar pod pogojem, da se v Gimnaziji zagotovi poseben prostor za Mestno knjižnico. Sprožena je bila tudi pobuda, da bi se mestna in šolska knjižnica združili in da bi se jima priključil še pomemben knjižni fond družine Grisoni, s katerim je tedaj upravljala sirotišnica Pio Istituto Grisoni.

Pogajanja med Gimnazijo, Občino in sirotišnico Grisoni ter priprava finančnih in drugih načrtov so trajali cela tri leta in končno je bilo leta 1865 ustanovljeno Društvo za ustanovitev Mestne knjižnice (PAK Biblioteca Civica, t.e. 1 in PAK Občinski akti 1865). Cilj društva je bil ustanoviti Mestno knjižnico, ki bo občinska last in ki se bo nahajala v Gimnaziji. Knjižnico naj bi financirali člani društva s kupovanjem družbenih delnic. Društvo so podprli vsi koprski plemiči in intelektualci. Sirotišnica Pio Istituto Grisoni in Občina Koper sta podpisala posebno pogodbo o vključitvi fonda Grisoni k Mestni knjižnici, ravnateljstvo Gimnazije pa naj bi poskrbelo, da bo knjižnica odprta, za njen urnik in druge tehnične zadeve.

Vendar načrt ni bil nikoli realiziran. Kot poročajo časopisni viri je bila tista zima (1865) izjemno huda. Viri iz občinske blagajne so kmalu usahnil, saj je bilo treba reševati druge nujnejše zadeve, nato pa je napočil čas novih volitev in vprašanje knjižnice je bilo za nekaj časa pozabljeno (La Provincia, 1.2.1868 in L'Unione, 9.5.1879).

3.3.2 Ponovni poskus leta 1873

Nekaj manj kot desetletje (1873) pozneje so se ponovno sestali vodilni ljudje iz Občine, Gimnazije ter sirotišnice Grisoni in oživeli stari načrt. Tokrat so celo podpisali protokol o združevanju treh knjižničnih fondov in pravilnik, ki je natančno določal premoženjska razmerja, pogoje upravljanja itn. Knjižnica je bila poimenovana Mestna in gimnazijska knjižnica (Biblioteca Civico-Ginnasiale), knjižnični fondi pa naj bi še naprej ostajali ločeni, in sicer v treh zaprtih omarah z (vidnimi) napisi o provenienci: Mestna knjižnica, Gimnazijska

knjižnica in knjižnica sirotišnice Pio Istituto Grisoni. Knjižnico bi vodil bibliotekar, ki bi ga izbrali med rednimi predavatelji na Gimnaziji. S knjižnico bi upravljala kuratorij, ki bi ga sestavljali člani sodelujočih zavodov ter bibliotekar (PAK Občinski akti, 1876 in PAK Biblioteca Civica, t.e. 1). Vendar je tudi ta načrt propadel: Ministrstvo za šolstvo je zelo nasprotovalo, da bi gimnazijska šolska knjižnica bila javna... Sledili so protesti in negodovanja Koprčanov, vendar je bilo vse zaman.

3.3.3 Nabiranje prostovoljnih prispevkov

Ideja o združitvi treh največjih knjižničnih fondov v Kopru v enotno Mestno knjižnico je bila dokončno opuščena. Treba je bilo poiskati drugo pot. Pobudo je prevzel Domenico Manzoni, urednik lokalnega časopisa l'Unione. Odločili so se, da bodo zbrali denar za zagon knjižnice neposredno s prispevki bralcev časopisa l'Unione. Leta 1879 je v časopisu objavil oglas-kolekto, s katerim je vabil občane, naj s prostovoljnimi prispevki pomagajo urediti Mestno knjižnico. Načrtovali so, da bi uredili okrog 70 m² uporabne površine v drugem nadstropju mestne hiše.

Že dalj časa, to je od ustanovitve Mestne knjižnice leta 1851 dalje, so se v prostorih mestne hiše zbirale številne knjige, ki so jih meščani podarili za Mestno knjižnico in tudi knjige, ki jih je kupila občina za svojo knjižnico. Tako je na primer 6. septembra 1868 občina odkupila knjižni fond Dezorzi, ok. 600 knjig (PAK Biblioteca Civica, t.e.1). Svoje knjige je za Mestno knjižnico podaril tudi ugleden koprski advokat Antonio de Madonizza. Prispevki, ki so jih zbrali do konca leta, niso zadostovali, zato je Manzoni zbrani denar položil na poseben račun pri občinskemu tajniku, kjer so zbrane prispevke še naprej hranili za ureditev Mestne knjižnice.

3.4 Inventarizacija iz leta 1882, mestna knjižnica v bolnišnici

Dne 12. januarja 1882 (le 3 leta po zbiranju prostovoljnih prispevkov za knjižnico) je župan Maniago naročil mestnemu pisarju Adrianu Pazderiju, naj inventarizira knjige, revije in brošure, ki se zbirajo na podstrešju mestne hiše⁴. Iz pisma, ki ga je dne 11. novembra 1882 notar Pazdera ob zaključku dela naslovil županu (PAK Občinski akti 1882, št.135/3827), in iz samega inventarja, ki ga je sestavil notar (PAK av 3827/1882), je razvidno, da je notar dal

⁴ Natančneje: "che da tempo si trovavano sparse in gran disordine nel soffitto nella casa comunale" (Pahor, 1979, str. 53 in 57). Se pravi knjig, ki so se že od nekdaj grmadile na podstrešju. Gre torej le za nalog, ki je bil dan mestnemu pisarju, naj inventarizira obstoječi knjižni fond, kar pa ne more predstavljati odloka o ustanovitvi knjižnice! Med drugim, dokumenta, ki ga navaja Pahor, danes v PAK ni najti.

prenesti vse inventarizirane knjige v Mestno bolnišnico (Civico Ospedale), kjer so bile shranjene v 17 omarah. Po inventarju je Mestna knjižnica imela 7020 enot. Tem enotam pa so naknadno dodane knjige, ki sta jih podarila knjižnici še župan Maniago (inventarne številke od 7021 do 8364) in Francesco Pohlutka, o katerem ne vemo ničesar (inventarne številke od 8364 do 9324). Kmalu zatem je svoje knjige podaril tudi advokat Giorgio Baseggio (PAK Občinski akti, 1892, št. 1633/IX).

Videli smo, kdaj in kako je bila Mestna knjižnica ustanovljena in kakšna je bila njena nadaljnja usoda. Tako lahko z gotovostjo trdimo, da knjižnica ni bila ustanovljena leta 1882, kot pravi Miroslav Pahor. Takrat je bila njena zgodba dolga že več kot pol stoletja.

3.5 Francesco Mayer (1894-1939)

Prvi knjižničar kopske Mestne knjižnice je bil profesor Francesco Mayer in šele z njegovo zaposlitvijo je bila knjižnica tudi de facto odprta za javnost, čeprav ni zaslediti nobenega uradnega dokumenta o njeni otvoritvi. V zimi 1893/94, pod županovanjem Antonia Madonizze, so knjižnico preselili iz bolnišnice v palačo Tacco (danes sedež Pokrajinskega Muzeja). Poleg knjižnice je v palači Tacco domoval tudi mestni arhiv. Leta 1909 je Mayer izdal inventar starega kopskega arhiva, ki je še danes urejen, kakor ga je on zastavil. V knjižnici pa je Mayer izdelal novo inventarno knjigo, prve kataloge, vodil je evidenco dotoka gradiva in evidenco obiskov. Knjižnica je bila malo obiskovana, ker je imela precej akademsko-študijski značaj. Študenti pa so se posluževali gimnazijske knjižnice. Knjižnični fond je rasel predvsem z donacijami. Te so bile res številne in najbrž rezultat velikega ugleda, ki ga je užival profesor Mayer. Ob njegovi smrti leta 1939 je knjižnica štela preko 23.000 knjig.

3.6 Benedetto Lonza (1939-1952)

Benedetto Lonza je bil ravnatelj Mestne knjižnice od smrti Francesca Mayerja (1939) pa vse do njenega prenehanja delovanja leta 1952. V času njegovega ravnateljstva (približno od leta 1939 dalje) se je knjižnica imenovala Občinska knjižnica (Biblioteca Comunale), vendar o njenem preimenovanju ni zaslediti nobenega uradnega akta, razen v Pravilniku o delovanju knjižnice in arhiva⁵. Lonza je bil ravnatelj knjižnice v vojnih in povojnih letih in je sprejemal pomembne odločitve in mu v zvezi s temi najbolj očitajo, da je Koper pod njegovim vodstvom verjetno za vedno izgubil svoje najdragocenejše knjige.

3.6.1 Evakuacija knjig

Potem ko so bila bombardirana nekatera istrska mesta, je leta 1944 italijansko Ministrstvo za izobraževanje (Ministero all'Educazione Nazionale) ukazalo, da se najbolj dragoceno bibliografsko in arhivsko gradivo preseli v druge varnejše kraje. V Kopru je seznam gradiva za evakuacijo, njegovo namestitev v škatle in popis opravil takratni ravnatelj knjižnice Benedetto Lonza. Dne 29. junija 1944 je Lonza ves material predal občinskim oblastem (ASTS Arhiv Lonza, b.23, n.371).

Koper je ostal brez najdragocenejšega dela starega mestnega arhiva in nekaterih pomembnih knjig. Kolikor sem uspel ugotoviti, je koprška knjižnica od takrat ostala brez nekaterih pomembnih del. Iz popisov evakuiranega gradiva (Arhiv OKSVKP mapa Jan) je razvidno, da se je knjižnično gradivo nahajalo v 3 od 57 zabojih, kolikor so jih odnesli iz Kopra, natančneje v zabojih oštevilčenih s številkami 53, 54 in 55. Iz popisa izvemo, da je v zabojih bilo 22 knjig. Lonza v svojih spisih (Arhiv OKSVKP fond Mayer-Lonza, f.28) zatrjuje, da je iz knjižnice odneseno majhno število knjig, med katerimi sta bili 2 inkunabuli, t.im. kodeks Borisi iz XV. stol.⁶ ter nekatera dela G.Muzia in G.R.Carlija⁷.

3.6.2 Nemci in partizani v prostorih knjižnice

Lonza je v svojih spisih zapisal tudi druge zanimive podatke o delovanju knjižnice med drugo svetovno vojno. Spomladi 1944. leta so se nemški vojaki nastanili v dveh sobah v pritličju palače Tacco. Kljub protestom so zavzeli prostor, kjer so bile revije, ter premaknili dve omari s sodobnim arhivskim gradivom, ki se je zaradi tega pomešalo. V zasedenih prostorih so Nemci organizirali obskrbovanje svojih enot na Obali. Zaradi uporabe peči so stropovi počrneli, razbitih pa je bilo tudi nekaj oken. Po odhodu Nemcev so se v knjižnici za kratek čas nastanili partizani, ki so iz prostorov naredili skladišče. Prostori so bili vrnjeni knjižnici šele jeseni leta 1945 v zelo slabem stanju, tako da jih je bilo potrebno temeljito očistiti in celo zapreti za 2 leti. Leta 1948 so atrij palače Tacco preuredili v prostor za razstave in šele poleti 1950 so obnovili knjižnične prostore in opravili inventuro (ASTS Arhiv Lonza, b.23,f.371).

3.7 Zadnje obdobje mestne knjižnice in ustanovitev nove mestne knjižnice

⁵ V izvorniku: Regolamento per il servizio della Biblioteca Comunale e dell'annesso Antico Archivio Municipale di Capodistria (ASTS Arhiv Lonza, b.23, f.367)

⁶ Od teh je ena zagotovo: P.P. Vergerio, De ingenuis moribus...Venezia 1479 (Arhiv OKSVKP Fond Mayer-Lonza, f.25)

⁷ Glej (Marković, 2001) poglavje o evakuaciji knjig, kjer je to podrobnejše obdelano.

V tem obdobju je v knjižnico prišel že prej omenjeni fond Grisoni. Leta 1946 je bil ta fond prvič preseljen iz sirotišnice Grisoni v palačo Tacco. Kmalu za tem, leta 1952, pa so ga nacionalizirali in preselili v palačo Brutti, kjer se nahaja tudi danes.

V letih 1948-51 se je povojno politično dogajanje odražalo tudi v Mestni knjižnici. Ob koncu leta 1948 je v Koper prispel profesor Jurij Jan, ki je ga je IOLO (Istrski okrožni Ljudski Odbor) imenoval za bibliografskega inšpektorja za knjižnice in arhive. Že v začetku leta 1950 je vodstvo IOLO razpravljalo o ustanovitvi nove slovenske Mestne knjižnice, vodstvo te pa so zaupali Miroslavu Pahorju. V mesecu maju 1951 se je začela selitev knjižnega fonda italijanske Mestne (Občinske) knjižnice iz palače Tacco v novo slovensko Mestno knjižnico s sedežem v palači Brutti. Selitev se je začela 13. maja 1951 pod vodstvom Miroslava Pahorja in je potekala vse do poletja 1952. 10. novembra 1951 pa je bila uradna otvoritev nove Mestne knjižnice v Kopru v palači Brutti.

Med tem pa se je politično dogajanje zaostrovalo. V Kopru se je začel "politični proces proti špijonski skupini" (Pahor, 1979, str. 71), v katerega so bili vmešani tudi profesorji na italijanski Gimnaziji C. Combi. Med temi je bil tudi Benedetto Lonza, ki je dne 15. februarja 1952 prebegnil v Italijo in se ni več vrnil v takratno Cono B. Nekaj dni za tem, 26. marca 1952, so, ker Lonze ni bilo nazaj, s pooblastilom MLO Koper vdrli v Mestno knjižnico v palači Tacco in izpeljali selitev do konca. Tudi o tem zadnjem dogodku v zvezi z Mestno knjižnico viri poročajo različno. Pahor poroča (Pahor, 1979, str.71), da "so v peči bili ostanki arhiva knjižnice povsem zogleneli in popolnoma neuporabni. Na kartotečnih listih so bile zamenjane signature, tako da večine knjig ni bilo mogoče najti". Lonza (ASTS Arhiv Lonza, b.23, f.397) pa zatrjuje, da so od tedaj naprej knjige odvažali brez kakršnegakoli popisa ali dokumenta o izročitvi.

Zaključek

Stara kopraska Mestna knjižnica - Biblioteca Civica je torej prenehala obstajati 26. marca 1951, ko njenega direktorja ni bilo več in ko so njen fond dokončno preselili v novo Mestno knjižnico. Zanimivo je, da sta v Kopru v času od 10. novembra 1951 (datum otvoritve nove Mestne knjižnice v palači Brutti, ki ga danes štejemo za ustanovitveno dejanje današnje Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper) pa vse do 26. marca 1952 (konec delovanja stare Mestne knjižnice-Bibliotece Civice) v Kopru *de facto* in *de jure* obstajali kar dve mestni

knjižnici. To odraža posebnost mestne knjižnice na območju, kjer so zgodovinski dogodki vplivali tudi na razvoj kulturnih ustanov.

Zahvala: Zahvaljujem se kolegici Damjani Ivančič iz Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice S. Vilharja Koper za pomoč pri iskanju gradiva in prijaznost ter potrpežljivost pri slovničnem (pre)oblikovanju mojega besedila v bralcem razumljivo obliko.

Citirani viri

1. **Löser, G.** (1858). *Alcune notizie storiche intorno la pubblica istruzione a Capodistria*. V: *Primo programma dell'Imperial Regio Ginnasio di Capodistria* (str. 39). Trieste: Tipografia del Lloyd austriaco.
2. **Majer, F.** (1904). *Inventario dell'antico archivio municipale di Capodistria*. Capodistria: Pagine istriane.
3. **Vilhar, S.** (1961). *Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem*. V Kopru: Lipa.
4. **Pahor, M.** (1979). Mestna knjižnica v Kopru, njen nastanek in razvoj do leta 1954. V: *Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper* (str. 53-75). Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja.
5. **Zagradnik, M.** (1985). Dokumentarno in arhivsko gradivo Osrednje knjižnice Srečka Vilharja v Kopru. *Arhivi*, 8(1-2), 56-60.
6. **Kramar, J.** (1988). *Izola, mesto ribičev in delavcev*. Koper: Lipa.
7. **Gaberc, S.** (1996). *Ob 40. obletnici Mestne knjižnice Piran 1956-1996*. Piran: Mestna knjižnica
8. **Marković, I.** (2001). *Fondi librari e biblioteche a Capodistria*. Capodistria. Comunità italiana «V tisku».

Ivan Marković je zaposlen v Osrednji knjižnici Srečka Vilharja Koper.

Naslov: Trg Brolo 1, 6000 Koper

Elektronski naslov: ivan@kp.sik.si